

บทที่ ๒

แนวคิดเรื่องอุดมการณ์ในทางพุทธปรัชญาเถรวาท

บุคคลใดมีชีวิตที่ประกอบด้วยอุดมการณ์ บุคคลนั้นเชื่อว่าได้สร้างแบบแผน กล่าวคือ หลักการ วิธีปฏิบัติ เพื่อเป็นบันไดสู่เป้าหมายอันสูงสุดในแง่ของการดำเนินชีวิต ย่อมทำให้ บรรลุผลสำเร็จได้อย่างไม่ยากเย็น ทั้งนี้เป้าหมายต้องชัดเจนมีความเป็นเอกภาพ แม้หากจะมีสิ่ง หนึ่งสิ่งใดมาขวางกั้นในระหว่างที่กำลังดำเนินสู่เป้าหมายก็จะต้องรู้จักสละสลถอนมันทิ้งไป รู้จักสิ่ง ซึ่งเป็นสาระและอสาระ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ พระพุทธองค์ทรงตรัสกำชับแนวทางที่ชัดเจน เพื่อเป้าหมายหรืออุดมการณ์อันสูงสุดว่า “พรหมจรรย์นี้มีมิใช่ลาภสักการะและความสรรเสริญเป็น อานิสงส์ มิใช่มีความสมบูรณ์แห่งศีลเป็นอานิสงส์ มิใช่มีความสมบูรณ์แห่งสมาธิเป็นอานิสงส์ มิใช่มีญาณทัสสนะเป็นอานิสงส์ แต่พรหมจรรย์นี้มีเจโตวิมุตติอันไม่กำเริบเป็นเป้าหมาย เป็นแก่น เป็นที่สุด” ในบทนี้ผู้วิจัยจะเสนอแนวคิดเรื่องอุดมการณ์ในทางพุทธปรัชญาเถรวาท ซึ่ง ประกอบด้วยความหมาย คุณลักษณะ ประโยชน์ องค์ประกอบ พร้อมทั้งหลักธรรมที่สนับสนุน อุดมการณ์ และสุดท้ายจะได้พูดถึงสิ่งที่ปฏิบัติต่อดูมการณ์ เพื่อเสริมแนวคิดสร้างมุมมอง ปฏิบัติในเรื่องอุดมการณ์ตามลำดับ ดังนี้

๒.๑ ความหมายของคำว่าอุดมการณ์

คำว่า “อุดมการณ์” หมายถึงศาสตร์แห่งความคิดที่ศึกษาได้ในเชิงประจักษ์ และเมื่อ เอยถึงอุดมการณ์ คนส่วนใหญ่จะนึกถึงระบบความคิดในอุดมคติที่เป็นไปได้ยากในชีวิตจริง แต่ แท้ที่จริงแล้ว นักคิดและนักวิจัยทั้งในประเทศและต่างประเทศต่างให้ความหมายของ “อุดมการณ์” ไว้ในแง่ที่แตกต่างออกไปอย่างสิ้นเชิง

อุดมการณ์ คือเป้าหมายสูงสุดในชีวิตของมนุษย์แต่ละคน มีเป้าหมายแล้วก็มีวิถีปฏิบัติ เพื่อบรรลุเป้าหมายดังกล่าว พฤติกรรมต่าง ๆ ของสัตว์เครื่องจ้านดูเหมือนว่ามีเป้าหมาย แต่ทว่าถูก กำหนดตายตัวโดยธรรมชาติ และวิถีปฏิบัติก็ถูกกำหนดโดยสัญชาตญาณ จึงไม่ถือว่าสัตว์มี อุดมการณ์ ในโลกนี้มนุษย์เท่านั้นที่มีอุดมการณ์ เพราะมนุษย์สามารถเข้าใจเป้าหมาย กำหนด เป้าหมาย และเลือกวิถีปฏิบัติเพื่อบรรลุเป้าหมายของแต่ละคนได้ พฤติกรรมของมนุษย์จึงแตกต่าง

๑ ม.ม. (บาลี) ๑๒/๓๕๒/๓๗๑, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๑๒/๓๔๘.

จากพฤติกรรมของสัตว์เครื่องาน นักปรัชญาจึงนิยมเรียกพฤติกรรมที่มีการตัดสินใจเลือกโดยใช้สติปัญญาของมนุษย์ว่า “ความประพฤติ (Conduct)”

เป้าหมายของการกระทำของมนุษย์มีหลายขั้นตอน เป้าหมายบางอย่างเราปรารถนาเพื่อเป็นวิถีไปสู่สิ่งอื่นต่อไป เราเรียกว่า “เป้าหมายรอง” เช่น เราปรารถนาปริญญาบัตรเพื่อหางานทำได้ง่ายขึ้น เราทำงานเพื่อได้เงิน เรามีเงินเหลือใช้เพื่อหาความสุขส่วนเกินหรือเพื่อบรรเทาความเดือดร้อนของเพื่อนมนุษย์ หากไล่ไปเรื่อย ๆ จะพบว่าเป้าหมายอยู่อย่างหนึ่งที่เรปรารถนาเพื่อตัวเราเองมิใช่เพื่อสิ่งอื่นต่อไปแล้ว เราเรียกเป้าหมายนั้นว่า “เป้าหมายสูงสุด” เป้าหมายสูงสุดคือ “อุดมการณ์” ในชีวิตของเราแต่ละคนนั่นเอง เช่น บางคนอาจจะแสวงหาความบันเทิงเพื่อความบันเทิง จึงเป็นอุดมการณ์ แต่บางคนอาจจะแสวงหาความบันเทิงเพื่อเป็นการพักผ่อนหย่อนใจจะได้มีอารมณ์สร้างชื่อเสียงต่อไป จึงเป็นเป้าหมายรอง ครั้นถามว่าเรปรารถนามีชื่อเสียงไปทำไม บางคนอาจจะคิดว่าเขามีชื่อเสียงเพื่อชื่อเสียง ไม่ต้องการอะไรต่อไปแล้ว นั่นเป็นอุดมการณ์ของเขา แต่บางคนอาจจะคิดว่าเขาต้องแสวงหาชื่อเสียงเพื่อจะได้มีโอกาสบริการเพื่อนมนุษย์ได้กว้างขวาง ชื่อเสียงก็เป็นเพียงเป้าหมายรอง และหากการบริการเพื่อนมนุษย์เป็นสิ่งปรารถนาสุดท้ายแล้วก็เป็ “อุดมการณ์” ของเขา

อุดมการณ์เป็นผลสรุปจากปรัชญาและศาสนา โดยที่ปรัชญามี “ระบบความคิดที่แฝงไว้ด้วยการเสนออุดมการณ์แห่งชีวิตและเสนอวิถีปฏิบัติเพื่อบรรลุอุดมการณ์ตามเจตนารมณ์ของลัทธิของตน” ฝ่ายศาสนามี “ระบบความคิดที่เสนออุดมการณ์และวิถีปฏิบัติเพื่อบรรลุอุดมการณ์ด้วย” ศาสนามิใช่เรื่องต่างหากแตกต่างไปจากปรัชญา แต่เป็นปรัชญาที่มีลักษณะพิเศษเท่านั้นเอง^๒

คำว่า อุดมการณ์ นั้น มีความหมายว่า อุดมคติอันสูงส่งที่จูงใจมนุษย์ให้พยายามบรรลุถึง ส่วนคำว่า อุดมคติ ก็คือ จินตนาการที่ถือว่าเป็นมาตรฐานแห่งความดี ความงาม และความจริงทางใดทางหนึ่งที่มนุษย์ถือว่าเป็นเป้าหมายแห่งชีวิตของตน ดังนั้นอาจจะกล่าวได้ว่า ผู้ที่มีอุดมการณ์เยี่ยงอย่างพระสืวลีเถระ ก็คือ ผู้ที่มีเป้าหมายที่จะเป็นผู้เลิศด้วยลาภ คืออยากรวย ไม่อยากขัดสนปัจจัย ๔ เป็นต้น นั่นเอง

อุดมการณ์เป็น “มโนทัศน์หลาย ๆ มโนทัศน์ ซึ่งนำมาเกี่ยวโยงซึ่งกันและกันให้ดูว่าเป็นเหตุเป็นผลต่อกัน คือ เชิงปัจจัยการหรือเป็นปัจจัย “เหตุ” ปัจจัย “ผล” ต่อกันแบบไม่ลึกซึ้งนัก” คือ ขาดการสอดประสานเชิงตรรกวิทยา^๓ อุดมการณ์มีลักษณะเป็นกลาง ๆ คือ อาจมี

^๒ ธีรติ บุญเจือ, “ศาสนา ปรัชญา และอุดมการณ์ในสังคม”, อ้างใน วารสารสุโขทัยธรรมาธิราช, ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๑, (มกราคม-เมษายน ๒๕๓๔), หน้า ๘.

^๓ J.C. Johari, **Contemporary Political Theory**, New Delhi : Sterling Publishers, 1985, pp.217-218.

ความหมายในทางดีหรือทางไม่ดีก็ได้ แต่อุดมคติมักหมายถึง สภาพการณ์ที่ดี คือ สภาพที่ควรมุ่งหวังและเชิดชู

ส่วนความหมายของคำว่า “อุดมการณ์” ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน สรุปความว่า “อุดมการณ์ เป็นหลักการที่วางระเบียบไว้เป็นแนวปฏิบัติเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้”

วิทย์ วิศทเวทย์ กล่าวว่า อุดมการณ์ เป็นสิ่งหรือสถานะที่มีค่าที่สุด ดีที่สุด นำพึงปรารถนาที่สุด เป็นจุดหมายปลายทาง กิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง เป็นเป้าหมายที่น่าพึงบรรลุมากกว่าเป้าหมายอื่น ๆ^๔

จากความหมายของคำว่า “อุดมการณ์” พอจำแนกคุณลักษณะที่สำคัญ ๓ ประการได้แก่

๑. หลักการ แนวคิด หรือความเชื่อ
๒. เป้าหมายที่ต้องการ
๓. วิธีปฏิบัติเพื่อบรรลุเป้าหมายที่ต้องการ

ดังนั้น ความหมายของคำว่า อุดมการณ์ จึงหมายถึง หลักการที่วางระเบียบไว้เป็นแนวปฏิบัติเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ จินตนาการที่ถือว่าเป็นมาตรฐานแห่งความดีงาม และความจริง ซึ่งถือว่าเป็นเป้าหมายแห่งชีวิตอันสูงส่งที่จูงใจให้มนุษย์พยายามบรรลุถึงความหมายของการพัฒนาตนเอง

๒.๒ คุณลักษณะของอุดมการณ์

คณะอนุกรรมการอุดมการณ์ของชาติในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ กล่าวไว้ว่า อุดมการณ์ เป็นระบบความเชื่อประเภทหนึ่ง ซึ่งมีลักษณะพิเศษดังนี้

๑. ความเชื่อนั้นได้รับการยอมรับร่วมกันจากกลุ่มชนในสังคม
๒. ความเชื่อนั้นจะต้องเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับเรื่องที่มีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของกลุ่มชน
๓. ความเชื่อนั้นจะต้องเป็นหลักการที่คนหันเข้าหาและอาศัยเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติและดำเนินชีวิตอย่างสม่ำเสมอ

^๔ วิทย์ วิศทเวทย์, “พุทธจริยศาสตร์เถรวาท”, วารสารพุทธศาสนศึกษา, ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๓๘): ๔๗-๖๑.

๔. ความเชื่อนั้นจะต้องมีส่วนช่วยในการยึดเหนี่ยวคนในกลุ่มเข้าไว้ด้วยกัน หรือช่วยสนับสนุนส่งเสริมให้คนนำมาใช้เป็นข้ออ้างในการทำกิจการต่าง ๆ ได้

อุดมการณ์ในฐานะที่เป็นระบบความเชื่อเกิดขึ้นได้ ๒ ทางใหญ่ ๆ คือ

๑. เกิดจากการได้รับการสั่งสอนอบรม ถ่ายทอดทีละน้อยจากชนรุ่นหนึ่งไปสู่ชนอีกรุ่นหนึ่ง

๒. เกิดจากการฉีดยึดความเชื่อนั้นอย่างมีระบบด้วยการวางแผนและควบคุมการถ่ายทอดความเชื่อนั้น

การก่อตัวของอุดมการณ์ตามข้อ ๑ นั้นเป็นไปโดยธรรมชาติ ไม่มีการชี้นำที่แน่นอนปล่อยให้พลังทางสังคมของสถาบันสังคมและการเมืองส่งอิทธิพลในสังคมอย่างค่อยเป็นค่อยไป

การก่อตัวของอุดมการณ์ตามข้อ ๒ เป็นไปโดยมีการกำหนดมาตรการควบคุมความเชื่อที่สถาบันสังคมการเมืองจะถ่ายทอดไปยังสมาชิกในสังคมอย่างเป็นเอกภาพและมีทิศทางที่แน่นอน

นอกจากนี้อุดมการณ์ยังต้องมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญ ๑ ใน ๓ ประการนี้ คือ

๑. เพื่อธำรงรักษาระบบและสภาพการณ์เดิมของสังคมเอาไว้ หรือ

๒. เพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งในตัวระบบและการจัดระเบียบสังคม เศรษฐกิจ การเมืองหรือ

๓. เพื่อธำรงไว้ซึ่งสภาพการณ์ใหม่อันเป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงเช่นว่านั้น^๕

อุดมการณ์จะสร้างปรากฏการณ์ให้เป็นที่ประจักษ์ภายนอกได้ จะต้องประกอบด้วย สิ่งเร้าภายในที่สำคัญคือความคิดและความใฝ่ฝัน (Thought and aspiration) ที่ถูกซ่อนอยู่ภายในเสียก่อน ความคิดและความใฝ่ฝันนี้ มักเป็นของกลุ่มและเกี่ยวเนื่องกันเสมอ ทั้งนี้ก็เพราะว่าความคิดเป็นผลสรุปอันถูกซ่อนจากการมีปัญหามาจากการได้ศึกษาเรียนรู้โลกและชีวิตตามความเป็นจริงทางทฤษฎี ส่วนความใฝ่ฝันนั้น คือ ความมุ่งมาดปรารถนาที่จะนำเอาความรู้ความสามารถ และปัญญาที่ระบือโหมความคิดอันถูกซ่อนนั้นออกไปใช้ปฏิบัติต่อโลกและชีวิตภายนอก เพื่อยังประโยชน์ให้เกิดเป็นผลดีงามแก่โลกและชีวิตทางใดทางหนึ่ง ความคิดอันถูกซ่อนนี้ ถ้าหากมีการสะสมมากขึ้น ๆ ก็จะแปรคุณภาพมาเป็นอุดมการณ์และอุดมคติ ที่เรียกรวมกันว่า คตินิยม ซึ่งทางพุทธปรัชญาเรียกว่า ทิณฺณู (ความเชื่อถือด้วยความศรัทธา) ด้วยเหตุนี้ผู้ที่มีความรู้และมีปัญญาในระดับสูง จึงมักมีอุดมการณ์และอุดมคติ ประจำใจ ตลอดจนมีคตินิยมไม่ทางใดก็

^๕ ชัยอนันต์ สมุทวณิช, อุดมการณ์ทางการเมือง, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บรรณกิจ, ๒๕๒๓), พิมพ์ครั้งที่ ๒, หน้า ๑-๒๔.

ทางหนึ่ง อุดมการณ์ อุดมคติ และคตินิยมนี้ เป็นเสมือนหนึ่งดวงชาลาที่มีโรจนการอันสืบเนื่องมาจากความคิดและความใฝ่ฝันอันคู่กันเนื่องจากการมีความรู้และปัญญา เพราะฉะนั้น ผู้ที่มีความรู้และปัญญาอันประกอบด้วยอุดมการณ์ อุดมคติ และคตินิยม จึงมักมีความคิดและความใฝ่ฝันที่รุนแรงยิ่งขึ้นไปอีก จนเกิดเป็นพลังจิตที่รุนแรง ห้าวหาญ กล้าที่จะทำอะไร ๆ ให้สมกับความมุ่งมาดปรารถนาของความใฝ่ฝันนั้น ๆ ได้

อุดมการณ์มีลักษณะแห่งการนำไปปฏิบัติ หรือให้มีการกระทำด้วย ในสภาพแห่งการเป็น “ทฤษฎี” หรือเป็น “ปรัชญา” ยังคงความนิ่งเฉยอยู่ใน “ปัญญาปราสาท” หรือ “หอวิมานงาช้าง” แห่งวิชาการได้

อุดมการณ์แทรกซึมอยู่ในกระบวนการคิด ความเข้าใจสิ่งต่าง ๆ จนดูเหมือนว่าเป็นสัจจะ (Truth) ที่เกิดจากสามัญสำนึก (Commonsense) จึงอาจกล่าวได้ว่า อุดมการณ์เป็นเรื่องของระบบความคิด ความหมาย และปฏิบัติการสร้างความจริง ให้เป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป (Universal truths) อุดมการณ์ จึงมิใช่เป็นสิ่งที่แยกออกจากวิถีชีวิตของเรา แต่กลับเป็นสิ่งที่ฝังตรึงอยู่ในชีวิตประจำวันโดยเป็นเงื่อนไขของวัตรปฏิบัติหรือกรอบในการแสดงพฤติกรรมของผู้คนที่ไม่แตกต่างจากหลักศีลธรรมในความเชื่อทางศาสนา ดังเช่นอุดมการณ์ของพระโพธิสัตว์ ซึ่งมีเป้าหมายหลัก ๆ คือ นอกจากจะมุ่งช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้พ้นทุกข์แล้ว ยังมุ่งในความสุขและความเป็นอยู่ที่ดีในโลกนี้ และยังตั้งมหาปณิธานเพื่อช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้ได้บรรลุนิพพาน โดยตนเองปฏิเสธการเข้าถึงนิพพานของตน เพื่อที่จะได้ยังมีโอกาสรับใช้ช่วยเหลือผู้อื่น แม้ว่าจะต้องยังอยู่ในที่แห่งความทุกข์ยาก เพื่อสร้างคุณความดีช่วยเหลือสรรพสัตว์ ซึ่งนับว่าเป็นการเสียสละที่ยิ่งใหญ่โดยตั้งปณิธานสำคัญว่า “ข้าฯ จะไม่เข้าสู่ปรินิพพานจนกว่าสรรพสัตว์ทั้งหลายจะพ้นทุกข์ ข้าฯ จะยังคงอยู่ที่นี้ตราบนานวัฏสงสารจะสิ้นสุดลง แม้ว่าข้าฯ ยังจะต้องอยู่ที่นี้อีก แม้เพียงชีวิตใดชีวิตเดียว”

ต่อไปนี้ผู้วิจัยจะได้หยิบยกอุดมการณ์ของนักปรัชญาแต่ละท่านว่ามีมุมมอง แง่คิด หรือทฤษฎีต่ออุดมการณ์ที่แท้จริงเป็นเช่นไรบ้าง ในระดับใดบ้าง อันเป็นแนวทางในการที่จะดำเนินไปสู่เป้าหมายได้

๑. โสเครตีส ได้กล่าวถึงอุดมการณ์ไว้ว่า ผู้ที่รู้อย่างแท้จริงจึงจะเข้าถึงความดีอย่างแท้จริง ซึ่งผู้ที่รู้อย่างแท้จริงได้ในทัศนะของโสเครตีสก็คือผู้ที่รู้ว่า “แบบ” ของสรรพสิ่งทั้งหลายคืออะไร นั่นแหละจึงจะเรียกได้ว่า “เป็นผู้รู้อย่างแท้จริง” และเมื่อรู้อย่างแท้จริงความรู้อันเป็นความดีอันสูงสุด การกระทำของเขาจึงเป็นสิ่งที่ถูกต้องเป็นธรรม เป็นความสมบูรณ์จริง ๆ บริสุทธิ์จริง ๆ บริบูรณ์ นั่นคืออุดมการณ์ของโสเครตีสที่ว่าความรู้คือคุณธรรม ความรู้ในที่นี้เป็นความรู้ที่ดีงาม เรียกว่าผู้มีความรู้ไม่จำกัด ย่อมไม่จำกัดความรู้ผู้อื่น

๒. เพโลโต กล่าวถึงอุดมการณ์อันสูงสุดไว้ว่า อยู่ที่แสวงหาความรู้ที่อยู่ในโลกแห่งมโนคติ มนุษย์ที่สมบูรณ์ที่สุดของเพโลโต ก็คือ ราชาปราชญ์ หมายถึงนักปกครองผู้ที่ประกอบด้วยคุณธรรม คือ มีปัญญาความกล้าหาญ การรู้จักประมาณและการทรงไว้ซึ่งความยุติธรรม เป็นการให้เหตุผลอยู่เหนืออารมณ์ บุคคลเช่นนี้จะเป็นผู้มีชีวิตที่เต็มไปด้วยความสุข

๓. อริสโตเติล ได้กล่าวถึงอุดมการณ์อันสูงสุดและสูงส่งของมนุษย์ไว้ว่า เป็นผู้ที่พลีตัวเพื่อความสุขของผู้อื่น ทั้งนี้เพราะเขาเป็นคนฉลาด ไม่พุดร้ายให้ใครแม้แต่ศัตรูของตน ปล่อยให้เขาได้รับกรรมของเขาเอง ไม่รู้สึกร้ายต่อใครและลืมการกระทำร้ายของผู้อื่นซึ่งปฏิบัติต่อเขาเรียกว่าเป็นเพื่อนที่ดีของคนอื่น ด้วยเหตุที่เขาเป็นเพื่อนที่ดีที่สุดต่อตัวเอง ดังนั้น อุดมการณ์ของอริสโตเติลจึงถือว่าพฤติกรรมของมนุษย์มุ่งไปสู่เป้าหมายเดียวกัน คือ ความดี นั่นเอง

๒.๓ องค์ประกอบของอุดมการณ์

อุดมการณ์ (รวมทั้งปรัชญาและศาสนา) มีอิทธิพลต่อสังคมและในขณะเดียวกันก็ยังรับอิทธิพลจากสังคมด้วยเช่นเดียวกัน วนเวียนอยู่เช่นนี้ตลอดเวลา จนบางครั้งยากที่จะวิเคราะห์ออกได้ชัดเจนว่าฝ่ายใดมีอิทธิพลต่อฝ่ายใดก่อน แม้คนเราจะมีอุดมการณ์ได้ต่าง ๆ มากมาย แต่อุดมการณ์เป้าหมายสูงสุดหรือปรัชญาประจำใจมีอยู่ ๕ รูปแบบ ซึ่งแต่ละรูปแบบเกิดขึ้นในแต่ละหัวเลี้ยวแห่งประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ และทุกแบบยังคงมีอิทธิพลต่อชีวิตจิตใจของมนุษย์ในปัจจุบันนี้ทั้งสิ้น และหากจะถือเอาประเภทของอุดมการณ์มาจำแนกแจกแบ่งตามยุคปรัชญาทั้ง ๕ ก็แบ่งออกได้เป็น ๕ ระยะ^๖ เพื่อให้ทราบถึงวิวัฒนาการของอุดมการณ์แต่ละยุคว่ามีความเป็นมาอย่างไร ทำไมจึงเรียกอุดมการณ์ในยุคนั้น ๆ เช่นนั้น และอุดมการณ์แต่ละยุคสามารถนำมาใช้กับยุคอื่น ๆ ได้หรือไม่ อันจะช่วยแผ่ขยายองค์ความรู้ต่อไป ดังนี้

๑. ปรัชญายุคดึกดำบรรพ์ (Primitive philosophy) ระยะนี้เรียกว่า “อุดมการณ์แห่งการทำตามประเพณี”

๒. ปรัชญายุคโบราณ (Ancient philosophy) ระยะนี้เรียกว่า “อุดมการณ์แห่งกฎหมาย”

๓. ปรัชญายุคกลาง (Medieval philosophy) ระยะนี้เรียกว่า “อุดมการณ์แห่งมโนธรรมที่ได้รับจากศาสนา”

๔. ปรัชญาสมัยใหม่ (Modern philosophy) ระยะนี้เรียกว่า “อุดมการณ์แห่งเหตุผล”

^๖ กิริติ บุญเชื้อ, “ศาสนา ปรัชญา และอุดมการณ์ในสังคม”, อ้างในวารสารสุโขทัยธรรมาธิราช, ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๑, (มกราคม-เมษายน ๒๕๓๔): ๕-๑๑.

๕. ปรัชญาปัจจุบัน (Present philosophy) ระยะนี้เรียกว่า “อุดมการณ์แห่งการยอมรับสภาพจริง” ซึ่งมาจากทฤษฎีของ “คานต์” ที่ว่า “สิ่งที่เรารู้มันไม่จริง สิ่งจริงเราไม่รู้” นั่นเอง

พร้อมกันนั้นในการศึกษาทางพระพุทธศาสนาก็กำหนดอุดมการณ์ออกเป็น ๓ ระดับ คือ^๓

๑. อุดมการณ์ระดับพื้นฐาน เป็นระดับที่พระพุทธเจ้าต้องการให้พุทธศาสนิกชน มีศีล เป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิต เพื่อทำชีวิตให้เป็นปกติสุข ไม่เบียดเบียน ไม่เอาัดเอาเปรียบกัน มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เกื้อกูลกันและกัน คือ มีกาย วาจา ใจ ที่สุภาพและอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขซึ่งจะเป็นพื้นฐานที่ดีต่อไปยังจุดหมายระดับกลาง

๒. อุดมการณ์ระดับกลาง เป็นจุดหมายที่พระพุทธองค์ต้องการให้พุทธศาสนิกชนมีจิตใจที่เป็นสมาธิ คือ สงบเยือกเย็นแน่วแน่เด็ดเดี่ยวและเข้มแข็งในการดำเนินชีวิต ซึ่งจะเป็นพื้นฐานพัฒนาความดีให้สูงขึ้นไปถึงจุดหมายระดับสูง

๓. อุดมการณ์ระดับสูง เป็นจุดหมายที่พระพุทธเจ้าต้องการให้พุทธศาสนิกชน มีปัญญา ความรู้คู่คุณธรรม ใช้ปัญญาความรู้เป็นเครื่องมือหลักในการดำเนินชีวิต และใช้ปัญญาความรู้เพื่อนำชีวิตไปสู่จุดหมายที่สูงสุด คือ พระนิพพาน

ในแง่ของพระพุทธศาสนาอันเป็นศาสนาแห่งปัญญา เป็นศาสนาแห่งเหตุผล เป็นศาสนาแห่งการปฏิบัติตน เน้นสอนในเรื่องกรรม ถือการบรรลุลุธรรมตั้งแต่พระโศคาปัตติมรรคถึงพระอรหันต์เป็นอุดมการณ์อันยอดเยี่ยม พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงได้ดำเนินการปฏิบัติอย่างถูกต้องตามหลักของมรรค ๘ ประการจึงได้บรรลุลุริยสัจ ๔ แล้วจึงประกาศความบริสุทธิ์ บริบูรณ์สิ้นเชิงแห่งธรรมอันเป็นอมตะนั้น โดยอาศัยพระมหากรุณาธิคุณ พระปัญญาธิคุณ และพระบริสุทธิคุณ ในการที่จะสั่งสอนสัตว์โลกผู้ยากลำบากทั้งหลาย ดังที่พระพุทธองค์ตรัสตอบท้าวสหัมบดีพรหม ความปรากฏในพระไตรปิฎกเล่ม ๔ ข้อ ๕ หน้า ๑๑ ความว่า “เราเปิดประตูอมตะแก่ท่านแล้ว สัตว์เหล่าใดจะฟัง จงปล่อยศรัทธามาเถิด...”

ในหนังสือพุทธปรัชญาที่สมักร บราวาส เขียนอธิบายเอาไว้ให้เห็นเป็นมโนภาพอย่างชัดเจนว่า

“มโนภาพแห่งมหาชนผู้ยากไร้ในกองทุกข์ และมโนภาพแห่งบรรดาเศรษฐีและผู้ยิ่งใหญ่ทั้งหลายที่กำลังกอบโกยทรัพย์สมบัติของโลกเอาไว้ โดยคิดว่าเป็นที่พึงได้ในภายหน้า ได้ทำให้พระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงหวนระลึกถึงมนุษยชาติ ด้วยความเมตตากรุณา

^๓ พุทธวิทย์ เกตุวิระพงษ์, “พุทธจริยศาสตร์กับการศึกษา”, ใน รวมบทความวิชาการทางพระพุทธศาสนา (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑): ๑๖๕.

จึงทรงปลงพระทัยที่จะอุทิศชีวิตเพื่อการเผยแผ่ยอดแห่งธรรมอันพระองค์ทรงค้นพบนั้นต่อไป เพื่อความหลุดพ้นของเขาเหล่านั้น”^๔

จากข้อความนี้ เป็นการกล่าวถึงความมีพระปรีชาญาณของพระพุทธองค์ซึ่งเกิดจากการได้บรรลุธรรมอันสูงสุด คือได้หลักของมรรคมีองค์ ๘ ประการ ดำเนินตามหลักที่พระองค์ได้ตรัสสอนไว้ คือ ทาน ศีล ภาวนา สูงขึ้นอีกเป็น ศีล สมาธิ และปัญญา กำจัด ความโลภ ความโกรธ ความหลง อันเป็นบ่อเกิดของอกุศลธรรมทั้งปวงให้ได้ด้วย ในพระพุทธศาสนาจะสอนแยกให้เห็นถึงความสำคัญ อันเป็นทั้งทางสสารคือร่างกายและจิตใจด้วย อุดมการณ์พระพุทธศาสนาอันสูงสุดที่กล่าวถึงก็คือ “พระนิพพาน” นั่นเอง

๒.๔ หลักธรรมที่สนับสนุนอุดมการณ์

มนุษย์ผู้มีเจตจำนงเพื่อสร้างสรรค์อุดมการณ์บางอย่างให้บรรลุผลสำเร็จ แม้หากจะมีความพยายามบากบั่นสักปานใด ก็เชื่อว่าสำเร็จได้ทุกอย่างไป แต่ทั้งนี้และทั้งนั้นมนุษย์มักจะลืมหลักสำคัญอันหนึ่งหรือจะเรียกว่า “เป็นเสาเข็มแห่งการทะยานสู่อุดมการณ์” หลักที่ว่านี้คือ “หลักธรรม” นั่นเอง อุปมาเหมือนเรือที่ไร้หางเสือ หากกำลังแล่นอยู่ในทะเลมันจะหมุนไปรอบ ๆ เป็นวงกลม และค่อย ๆ ใช้พลังงานที่มีอยู่ให้หมดเกลี้ยงโดยไปไม่ถึงไหน ทั้ง ๆ ที่พลังงานเหล่านั้นอาจจะมากพอที่จะข้ามทะเลและกลับมาที่เดิมได้หลายเที่ยว คนที่ดำเนินชีวิตอย่างมีอุดมการณ์หากปราศจากหลักธรรมก็มีลักษณะที่ไม่ต่างไปจากเรือที่ปราศจากหางเสือ ฉะนั้น แต่ในมุมกลับกัน ก็จะพลันถึงฝั่งแห่งอุดมการณ์ได้ไม่ยากเลย โดยในที่นี้ ผู้วิจัยขอนำเสนอหลักธรรมที่เห็นว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับอุดมการณ์ ดังต่อไปนี้

๒.๔.๑ สังคหวัตถุ เป็นหลักธรรมที่เกื้อกูลกันประสานสังคม เป็นการช่วยเหลือเกื้อกูลกันร่วมสร้างสรรค์สังคมให้มีความสุข มั่นคง สามัคคีมีเอกภาพ อันเป็นอุดมการณ์หรือเป้าหมายสูงสุดของสัตว์สังคม เพราะทุกถ้วนทั่วตัวสัตว์ล้วนต้องอาศัยกันและกัน เติบโตเต็มที่พร้อมให้กันและกัน บางครั้งก็ต้องรู้จักปลอบประโลมให้ความอบอุ่นหยิบยื่นกำลังใจให้กันและกัน อยู่เสมอและด้วยจิตบริสุทธิ์ เอาใจเขามาใส่ใจเรา สังคมก็จะก้าวผ่านกฎแห่งวิถีชีวิตเข้าสู่อุดมการณ์ของสังคมนั่นคือสันติสุขร่วมกัน หลักธรรมที่ว่านี้ประกอบด้วย

๑. ทาน เพื่อแบ่งปัน คือการช่วยเหลือด้วยทรัพย์หรือว่าสิ่งของ

^๔ สมักร บุรวาส, **พุทธปรัชญา**, (กรุงเทพมหานคร : เกล็ดไทย, ๒๕๓๓), หน้า ๓๘.

๒. ปิยวาจา พูดยากันอย่างรักใคร่กัน คือการช่วยด้วยการพูดเป็นกำลังใจกัน และกัน

๓. อัตถจริยา ประพฤติตนบำเพ็ญประโยชน์ คือการช่วยเหลือด้วยกำลัง

๔. สมานัตตตา เป็นคนเสมอตนเสมอปลาย คือ เอาตัวเข้าช่วยประสาน ช่วยด้วยร่วมแรงร่วมสร้างสรรค์และแก้ปัญหาเสมอกันโดยธรรม^๕

๒.๔.๒ สาราณียธรรม เป็นหลักปฏิบัติในสังคมเพื่อให้เกิดความสามัคคีกัน ดำรงอยู่ในสังคมอย่างเป็นเอกภาพ ถ้าเข้าใจและปฏิบัติตามหลักสาราณียธรรมได้อย่างถูกต้อง ความเข้าอกเข้าใจกันก็จะตราตรึงในใจ ฉายออกทางวาจา ทางใจ ที่สุดสัมพันธภาพในสังคมก็จะกลายเป็นอุดมการณ์อย่างไรโรยราว หลักสาราณียธรรมมีองค์ประกอบ ๖ ประการ ดังนี้

๒.๔.๒.๑. เมตตากายกรรม ความแสดงออกทางกายที่มีเมตตาต่อกัน คือการแสดงออกทางพฤติกรรมที่ประกอบด้วยความเมตตา ความปรารถนาดีต่อกันต่อหมู่คณะทั้งต่อหน้าและลับหลัง ช่วยเหลือกิจกรรมของหมู่คณะด้วยความเต็มใจ

๒.๔.๒.๒. เมตตาวจีกรรม ความแสดงออกทางพฤติกรรมทางวาจาที่ประกอบด้วยความเมตตา จะพูดกับใครก็พูดด้วยจิตใจที่ประกอบด้วยเมตตา มีความปรารถนาดีต่อกัน จะบอกจะแนะนำสั่งสอนก็แนะนำบอกสอนด้วยวาจาที่สุภาพให้เกียรติกันและกัน พูดยากันด้วยคำพูดที่ประกอบด้วยประโยชน์ส่วนรวม พูดด้วยคำพูดที่ก่อให้เกิดความสามัคคีกัน

๒.๔.๒.๓. เมตตามโนกรรม คือ การที่จะคิดถึงใครก็ให้คิดด้วยความเมตตาและความปรารถนาดีต่อกันในสังคมหรือหมู่คณะด้วยหน้าตาที่ยิ้มแย้มแจ่มใสต่อกัน มีแต่ความคิดที่ตั้งใจคิดตั้งใจทำในสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อกันในสังคม มองกันในแง่ดีในแง่ที่สร้างสรรค์เพื่อส่วนรวม

๒.๔.๒.๔. สาธารณโภคี คือการรู้จักเฉลี่ยแบ่งปันสิ่งของ ลาภ ผลประโยชน์ที่ได้โดยชอบกันอย่างยุติธรรม แม้ว่าของนั้นที่ได้มาจะเป็นสิ่งของเล็กน้อยก็ตามไม่มีการหวงเก็บไว้ใช้แต่เพียงผู้เดียว มีแต่ความคิดที่จะนำมาทำให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวม ร่วมแบ่งปันกัน บริโภคหรือใช้สอยร่วมกัน

๒.๔.๒.๕. สีสามัญญตา ความเป็นผู้ที่มีศีลเสมอกัน คือมีความประพฤติเสมอกันกับบุคคลที่อยู่ในสังคมหรือหมู่คณะเดียวกัน ไม่ปฏิบัติตนหรือทำตนให้เป็นที่รังเกียจของหมู่คณะ มีแต่ยึดหลักการร่วมกัน เคารพในกติกาหรือกฎเกณฑ์ระเบียบของสังคม

^๕ ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๑๓/๒๐๖, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๓/๒๗๒, อ.จตุกก. (บาลี) ๒๑/๓๒/๓๓, อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๒/๔๒.

๒.๔.๒.๖. ทัศนวิสัยมโนตา ความเป็นผู้ที่มีความคิดเห็นตรงกัน มีความเห็นชอบร่วมกันในการสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงามต่อสังคม หรือมีความคิดเห็นที่สามารถตกลงร่วมกันได้ในข้อที่เป็นหลักการที่จะนำไปสู่การสร้างสรรค์หรือแก้ปัญหาหรือจัดปัญหาในสังคม ตลอดจนยอมรับความคิดเห็นของสังคมที่ประกอบด้วยอรรถด้วยธรรม^{๑๑}

๒.๔.๓. อปริหานิยธรรม^{๑๒} เป็นอุดมการณ์ของหมู่คณะที่จะช่วยสอดประสานแนวคิดให้เป็นไปตามพื้นเพองแห่งมติหรือกรอบที่จะพึงยึดถือร่วมกัน มีองค์ประกอบ ๗ ประการ ดังนี้

๒.๔.๓.๑. หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์ คือมีการประชุมพบปะกัน สนทนากันปรึกษาหารือเกี่ยวกับกิจกรรมที่รับผิดชอบตามฐานะ บทบาทและหน้าที่ของตนโดยสม่ำเสมอ

๒.๔.๓.๒. เมื่อประชุมก็พร้อมเพียงกันประชุม เมื่อเลิกประชุมก็พร้อมเพียงกันเลิก ตลอดจนพร้อมเพียงกันช่วยกันทำกิจที่พึงกระทำร่วมกันในสังคมหรือหมู่คณะ

๒.๔.๓.๓. ไม่บัญญัติสิ่งที่ไม่ได้บัญญัติไว้ กล่าวคือไม่ถือปฏิบัติที่ยาวบัญญัติสิ่งที่ไม่ควรบัญญัติขึ้นตามความพอใจของตนโดยไม่ยึดกฎเกณฑ์หรือกติกาที่กระทำไว้ร่วมกันไว้ก่อนหน้านั้น คือไม่บัญญัติกฎเกณฑ์ขึ้นมาเพื่อสนองความอยากของตนเอง แต่ก็ควรยึดถือข้อที่บัญญัติที่ดีงามไว้แล้วประพฤติปฏิบัติตามบัญญัติไว้อย่างเคร่งครัด

๒.๔.๓.๔. ให้เกียรติ ให้ความเคารพต่อผู้เป็นใหญ่เป็นประธานผู้มีศีลธรรมคุณธรรมประจำใจหรือทรงไว้ซึ่งอรรถและธรรมในสังคมนั้น ๆ เป็นการให้ความเคารพ ให้ความสำคัญต่อผู้เป็นใหญ่หรือประธาน ตลอดจนเชื่อฟังคำแนะนำสั่งสอนจากท่านเหล่านั้น

๒.๔.๓.๕. ไม่ลุแก่อำนาจความอยากที่เกิดขึ้น ไม่เป็นทาสของตัณหาจนเกินไปควรทำตนให้เป็นสมาชิกที่ดีในสังคมที่ตนอาศัยอยู่ มีความเสียสละ มองผลประโยชน์ส่วนร่วมเป็นหลัก

๒.๔.๓.๖. ให้ความเคารพนับถือและช่วยกันอนุรักษ์ประเพณีอันดีงามของสังคมไว้ ตลอดจนให้ความเคารพสักการะ ปูชนียสถาน ปูชนียวัตถุ ปูชนียบุคคล ตลอดจนอนุสาวรีย์วีรชนของชาติ เป็นต้น

๒.๔.๓.๗. ให้ความอารักขา ให้ความคุ้มครองแก่ผู้ที่เป็นคนดี ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ผู้ทรงศีลทรงธรรมอันบริสุทธิ์ หรือพระอรหันต์ที่มาอยู่ในสังคมตน ตลอดจนประกาศเชิญชวนให้การต้อนรับ หรือ ตั้งใจอยู่เสมอที่จะให้บุคคลผู้ทรงอรรถทรงธรรม มีศีลมีธรรม หรือคนดีมาสู่สังคมตน ที่มาแล้วก็จัดให้ท่านเหล่านั้นอยู่เย็นมีความสุข

^{๑๑} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๒๔/๒๑๖, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๒๔/๒๕๘.

^{๑๒} ที.มหา. (บาลี) ๑๐/๖๘/๖๖, ที.มหา. (ไทย) ๑๐/๖๘/๘๖, อจ.สตฺตก. (บาลี) ๒๓/๒๐/๑๓, อจ.สตฺตก. (ไทย) ๒๓/๒๐/๑๘.

๒.๔.๔. บารมี^๒ หมายถึง คุณความดีที่บำเพ็ญอย่างยิ่ง เป็นฐานให้ชีวิตมีความสมบูรณ์ เต็มเปี่ยม ลงตัว ไม่ให้เกิดความพร่อง เป็นตัวจักรอันสำคัญที่จะช่วยให้มนุษย์ผู้ได้ตั้งสมบรูณ์คุณธรรมด้านต่าง ๆ ตามที่ได้ถือปฏิบัติอย่างยิ่งยวดซ้ำแล้วซ้ำเล่าอย่างไม่ลดละ ดังเช่นการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ทุก ๆ พระองค์ จนในที่สุดได้บรรลุคุณธรรมคือความเป็นพระพุทธเจ้า ฉะนั้น มี ๑๐ ประการ^๓ ดังนี้

๒.๔.๔.๑. ทานบารมี ทาน คือ การให้ การเสียสละ

๒.๔.๔.๒. ศีลบารมี ศีล คือ การรักษากายวาจาให้เรียบร้อย

๒.๔.๔.๓. เนกขัมมบารมี เนกขัมมะ คือ การออกบวช การปลีกใจจากกาม

๒.๔.๔.๔. ปัญญาบารมี ปัญญา คือ ความรอบรู้ ความหยั่งรู้เหตุผล ความเข้าใจสถานะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง

๒.๔.๔.๕. วิริยบารมี วิริยะ คือ ความเพียร ความแก่งกล้าไม่เกรงกลัวอุปสรรค พยายามบากบั่นอดสาหัสก้าวหน้าเรื่อยไป ไม่ทอดธุระหน้าที่

๒.๔.๔.๖. ชันติบารมี ชันติ คือ ความอดทน ความทนทานของจิตใจ สามารถใช้สติปัญญาควบคุมตนให้อยู่ในอำนาจเหตุผล และแนวทางความประพฤติที่ตั้งไว้เพื่อจุมุ่งหมายอันชอบ ไม่ลู่อินาจนกิเลส

๒.๔.๔.๗. สัจจะบารมี สัจจะ คือ ความจริง พุจฉจริง ทำจริง

๒.๔.๔.๘. อธิษฐานบารมี อธิษฐาน คือ การตั้งใจมั่น การตัดสินใจเด็ดเดี่ยว วางจุดหมายแห่งการกระทำของตนไว้แน่นอน และดำเนินตามนั้นอย่างแน่วแน่

๒.๔.๔.๙. เมตตาบารมี เมตตา คือ ความรักใคร่ ความปรารถนาดี ความคิดเกื้อกูลให้ผู้อื่นและเพื่อนร่วมโลกทั้งปวงให้มีความสุขความเจริญ

๒.๔.๔.๑๐. อุเบกขาบารมี อุเบกขา คือ ความวางใจเป็นกลางความวางใจสงบราบเรียบ สม่าเสมอ เทียงธรรม ไม่เอนเอียงไปตามความยินดียินร้ายหรือชอบชัง

ผลจากการสั่งสมบารมีต่าง ๆ เหล่านี้ ก่อให้เกิดประโยชน์ขึ้นใน ๓ ระดับ ดังนี้ คือ

ก. ทิฐฐัมมิกัตตะ ประโยชน์ภพนี้หรือปัจจุบัน

ข. สัมปรายิกัตตะ ประโยชน์ภพหน้าหรืออนาคต

ค. ปรมัตตะ ประโยชน์อย่างยิ่งคือพระนิพพาน

^๒ พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๓๓, หน้า ๑๓๖.

^๓ พุ.ชา.อ. (บาลี) ๒๓/๑๕๒๖-๑๕๓๒/๒๘๑.

อีกทั้งบารมีแต่ละประการ ยังจำแนกการปฏิบัติออกเป็น ๓ ระดับ คือระดับธรรมดาสามัญ ระดับกลาง และระดับยิ่งยวดกระทั่งยอมจำนนแม้แต่ชีวิตได้ เรียกว่าเป็น บารมี อุปบารมี และปรมัตตบารมี ทั้งนี้บารมีที่ได้สั่งสมแต่ละประการจะช่วยยกระดับอุดมการณ์ให้สำเร็จตามความแก่กล้าแห่งความปรารถนาต่างกันไปอีก

๒.๔.๕. ฃรวาสนธรรม เป็นหลักธรรมอุดมการณ์สำหรับฃรวาสนในการครองเรือน หรือ หลักอุดมการณ์การครองชีวิตของคฤหัสถ์ เป็นสิ่งสำคัญยิ่งที่จะช่วยให้ชีวิตครอบครัวไรรอยแยกทั้งทางความคิดทั้งทางจิตใจ อีกทั้งยังช่วยไม่ให้สถาบันครอบครัวเกิดความคลอนแคลนต่อกระแสสังคมอันอาจจะรุมเร้าเข้ามาได้ทุกเมื่อ หากคนในครอบครัวรวมพลังกันปลูกบั้นมาใช้ก็จะเป็เหตุให้เกิดความสุข ความอบอุ่น รักใคร่กลมเกลียว อันจัดเป็นอุดมการณ์คือความมุ่งหวังอันสูงสุดของแต่ละครอบครัวได้ อันประกอบไปด้วย

๒.๔.๕.๑. สัจจะ คือความจริง ซื่อตรง ซื่อสัตย์ จริงใจ พุคจริงทำจริง การเป็นบุคคลที่ซื่อสัตย์ต่อการกระทำของตนเอง เป็นผู้ที่สามารถยึดมั่นหรือมั่นคงต่อการกระทำได้ เพราะว่ามีความจริงใจต่อการกระทำนั้น นี่คืคุณสมบัติประการหนึ่งที่สำคัญสำหรับผู้มี “อุดมการณ์” ในหัวใจ การตั้งสัจจะไปที่เป้าหมายนั้นเป็สิ่งที่ฃรวาสนต้องถือเป็นอธยาศัย เป็นคุณธรรมที่ผู้คนในปัจจุบันพึงมี และสังคมก็ต้องการบุคคลที่สามารถทำงานตามที่ตัวเองประกาศไว้ได้ ยิ่งในสังคมยุคปัจจุบันสิ่งสำคัญคือความสัตย์จริงต่อคำพูดและการกระทำ และยังเป็นการพัฒนาตนเองไปสู่เป้าหมายที่ตั้งไว้ ทำให้ได้รับความไว้วางใจจากบุคคลอื่น สามารถเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณด้านความดีได้อย่างจริงแท้

๒.๔.๕.๒. ทมะ คือการฝึกฝน การข่มใจ ฝึคนิสัย ปรับตัว รู้จักควบคุมจิตใจ ฝึกหัดตัดสินใจ แก้ไขข้อบกพร่อง ปรับปรุงตนเองให้เจริญก้าวหน้าด้วยสติปัญญา การฝึกข่มใจทำให้ผู้ปฏิบัติสามารถที่จะเลือกสิ่งที่ดี ไม่ตามกระแสนิยมหรือตามกระแสของกิเลสซึ่งเป็สิ่งที่ผู้ครองเรือนจะต้องมี

๒.๔.๕.๓. ขันติ คือความอดทน ตั้งใจทำหน้าที่การงานด้วยความขยันหมั่นเพียร เข้มแข็งทนทาน ไม่หวั่นไหว ยึดมั่นในจุดหมาย ไม่ท้อถอย ความอดทนนี้เป็คุณธรรมขั้นพื้นฐานที่จะทำให้การงานต่าง ๆ สำเร็จเป็นอัสจรรย์ ความเป็นผู้ที่มีความอดทนโดยศัพท์คำว่า “อด” แปลว่า ไม่ได้ ไม่สมหวัง ส่วนคำว่า “ทน” แปลว่า อดกลั้นได้ จากสิ่งที่ไม่ต้องการ^๔ หมายความว่า ถ้าสิ่งใดปรารถนาแล้วไม่ได้ก็สามารถอดทนได้ หรือสิ่งที่ไม่น่าปรารถนาพบก็กลับเจอแต่ก็ทนได้ ซึ่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้อธิบายถึงโทษของผู้ที่ไม่อดทนว่า

^๔ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๒๕, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๕), หน้า ๕๑๑,๓๓๖.

ภิกษุทั้งหลาย โทษของความไม่อดทน ๕ ประการนี้ ๕ ประการ เป็นไฉน ? คือ ผู้ไม่อดทนย่อมไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของคนเป็นอันมาก ๑ ย่อมเป็นผู้มากด้วยเวร ๑ ย่อมเป็นผู้มากด้วยโทษ ๑ ย่อมเป็นผู้หลงกระทำกาลละ ๑ เมื่อตายไป ย่อมเข้าถึง อบาย ทุกคติ วินิบาต นรก ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย โทษของความไม่อดทน ๕ ประการนี้แล^๕

ใครก็ตามที่สามารถอดทนต่อเรื่องต่าง ๆ ได้อย่างมีสติและปัญญา ได้รับการฝึกฝนให้เป็นผู้มีความอดทนอย่างมีเป้าหมายแล้ว ก็ย่อมสามารถที่จะพัฒนาตนเองและนำพาสังคมสู่วิถีทางแห่งอุดมการณ์ที่ตั้งไว้ได้อย่างไม่กังขา ดังที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงอธิบายถึงอานิสงส์ของผู้ที่มีขันติธรรมว่า

ภิกษุทั้งหลาย อานิสงส์ของความอดทน ๕ ประการนี้ ๕ ประการเป็นไฉน ? คือ ผู้อดทนย่อมเป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจของคนเป็นอันมาก ๑ ย่อมเป็นผู้ไม่มากด้วยเวร ๑ ย่อมเป็นผู้ไม่มากด้วยโทษ ๑ ย่อมเป็นผู้ไม่หลงกระทำกาลละ ๑ เมื่อตายไปย่อมเข้าถึง สุคติโลกสวรรค์ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อานิสงส์ของความอดทน ๕ ประการนี้แล^๖

ในเรื่องนี้พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็ตรัสคุณสมบัติของนักรบอาชีพ ๕ จำพวก กับคุณสมบัติของนักบวช โดยอิงอาศัยความอดทนไว้ใน ปฐมโยธาชีวสูตร^๗ อีก ความว่า “คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้เปรียบด้วยนักรบอาชีพ ๕ จำพวกนี้ มีปรากฏอยู่ในพวกภิกษุ ฉะนั้นเหมือนกัน ๕ จำพวก คือ

๑. ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เห็นฝุ่นฟุ้งขึ้นเท่านั้นย่อมหยุดนิ่ง สะทกสะท้าน ไม่สามารถจะสืบท่อ พรหมจรรย์ไปได้ จึงลาสิกขา อะไรเป็นฝุ่นฟุ้งขึ้นของเธอ คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ย่อมได้ฟังว่า ในบ้าน หรือในนิคมโน้น มีหญิงหรือกุมาริรูปงาม น่าดู น่าเลื่อมใส ประกอบด้วยผิวพรรณงามอย่างยิ่ง เธอได้ฟังดังนั้นแล้วย่อมสะทกสะท้าน อดทนไม่ได้ จึงลาสิกขา นี่ชื่อว่า ฝุ่นฟุ้งขึ้นของเธอ เหมือนนักรบอาชีพบางพวก ในโลกนี้ เห็นฝุ่นฟุ้งขึ้นเท่านั้นย่อมหยุดนิ่ง สะทกสะท้าน ไม่สามารถเข้ารบได้

๒. ภิกษุแม้เห็นฝุ่นฟุ้งขึ้นก็อดทนได้ แต่ว่าเธอเห็นยอดธงของข้าศึกเข้าเท่านั้น ย่อมหยุดนิ่ง สะทกสะท้าน ไม่สามารถจะสืบท่อพรหมจรรย์ไปได้ จึงลาสิกขา อะไรชื่อว่าเป็นยอดธงของข้าศึกของเธอ คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ไม่ได้ฟังว่าในบ้านหรือนิคมชื่อโน้น มีหญิงหรือกุมาริ

^๕ อัง.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๒๑๕/๒๔๐, อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๑๕/๔๖๗.

^๖ อัง.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๒๑๕/๒๔๐-๒๔๑, อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๑๕/๔๖๗.

^๗ อัง.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๗๕/๘๒-๘๖, อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๗๕/๑๓๔-๑๓๗.

รูปงาม นาคู นาคูเลื่อมใสประกอบด้วยผิวพรรณงามอย่างยิ่ง แต่ว่าเธอยอมได้เห็นด้วยตนเองซึ่งหญิงหรือกุมาริรูปงาม นาคู นาคูเลื่อมใส ประกอบด้วยผิวพรรณงามอย่างยิ่ง เธอเห็นแล้วยอมสะทกสะท้าน ไม่สามารถจะสืบทอดพรหมจรรย์ไปได้ จึงลาสิกขา เหมือนนักรบอาชีพนั้นเห็นฝุ่นฟุ้งขึ้นก็อดทนได้ แต่พอเห็นยอดธงของข้าศึกเข้าเท่านั้นยอมหยุดนิ่ง สะทกสะท้าน ไม่สามารถเข้ารบได้

๓. ภิกษุแม่เห็นฝุ่นฟุ้งขึ้นก็อดทนได้ แม่เห็นยอดธงของข้าศึกก็อดทนได้ แต่พอเธอได้ยินเสียงกึกก้องของข้าศึกเข้าเท่านั้นยอมหยุดนิ่ง สะทกสะท้าน ไม่สามารถจะสืบทอดพรหมจรรย์ไปได้ จึงลาสิกขา อะไรชื่อว่าเป็นเสียงกึกก้องของข้าศึกของเธอ คือ มาตุคามเข้าไปหาภิกษุในธรรมวินัยนี้ ผู้อยู่ในป่า โคนไม้ หรือเรือนว่างเปล่าแล้ว ย่อมยืมแยม ปราศรัย กระซิกกระซี้ เขี่ยหยัน ภิกษุอดทนไม่ได้จึงลาสิกขา นี่ชื่อว่าเสียงกึกก้องของข้าศึกของเธอ เหมือนนักรบอาชีพแม่เห็นฝุ่นฟุ้งขึ้นก็อดทนได้ แม่เห็นยอดธงของข้าศึก ก็อดทนได้ แต่พอได้ยินเสียงกึกก้องของข้าศึกเข้าเท่านั้นยอมหยุดนิ่ง สะทกสะท้าน ไม่สามารถเข้ารบได้

๔. ภิกษุแม่เห็นฝุ่นฟุ้งขึ้นก็อดทนได้ แม่เห็นยอดธงของข้าศึกก็อดทนได้ แม่ได้ยินเสียงกึกก้อง ของข้าศึกก็อดทนได้ แต่ว่ายอมขลาดต่อการโจมตีทำร้ายของข้าศึก อะไรชื่อว่าเป็นการโจมตีทำร้ายของข้าศึกของเธอ คือ มาตุคามเข้าไปหาภิกษุในธรรมวินัยนี้ ผู้อยู่ในป่า โคนไม้ หรือเรือนว่างเปล่าแล้ว ย่อมนั่งทับ นอนทับ ข่มขืน เธอไม่บอกคืนสิกขา ย่อมเสพเมถุนธรรม นี่ชื่อว่าการโจมตีทำร้ายของข้าศึกของเธอ เหมือนนักรบอาชีพ แม่เห็นฝุ่นฟุ้งขึ้นก็อดทนได้ แม่เห็นยอดธงของข้าศึกก็อดทนได้ แม่ได้ยินเสียงกึกก้องของข้าศึกก็อดทนได้ แต่ว่ายอมขลาดต่อการโจมตีทำร้ายของข้าศึก

๕. ภิกษุแม่เห็นฝุ่นฟุ้งขึ้นก็อดทนได้ แม่เห็นยอดธงของข้าศึกก็อดทนได้ แม่ได้ยินเสียงกึกก้องของข้าศึกก็อดทนได้ อดทนการโจมตีทำร้ายของข้าศึกได้ เขาชนะสงครามแล้ว เป็นผู้พิชิตสงคราม ยึดครอง ถ่ายสงครามนั้นไว้ได้ อะไรชื่อว่าชัยชนะในสงครามของเธอ คือมาตุคามเข้าไปหาภิกษุในธรรมวินัยนี้ ผู้อยู่ในป่า โคนไม้ หรือเรือนว่างเปล่า เธอถูกมาตุคามถล่มด้วยเมถุนธรรม ไม่พัวพัน ปลดเปลื้อง หลีกออกไปได้ แล้วหลีกไปตามประสงค์ เธอยอมเสพเสนาสนะอันสังค คือ ป่า โคนไม้ ภูเขา ชอกถ้ำ ป่าช้า ป่าชฎ ที่แจ้ง ลอมฟาง เธออยู่ในป่า โคนไม้ หรือเรือนว่างเปล่า ย่อมนั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า ชำระจิตให้บริสุทธิ์จากนิวรณ์ทั้ง ๕ ซึ่งเป็นธรรมเครื่องเศร้าหมองแห่งใจ บรรลุธรรมอันลึกซึ้งไปตามลำดับ จนได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ นี่ชื่อว่าชัยชนะในสงครามของเธอ เหมือนนักรบอาชีพ แม่เห็นฝุ่นฟุ้งขึ้นก็อดทนได้ แม่เห็นยอดธงของข้าศึกก็อดทนได้ แม่ได้ยินเสียงกึกก้องของข้าศึกก็อดทนได้ อดทนต่อการโจมตี

ทำร้ายของข้าศึกได้ เขาชนะสงครามแล้ว เป็นผู้พิชิตสงครามแล้ว ยึดครองค่ายสงครามนั้นไว้ได้ ดังนั้น

๑. การจะบรรลุเป้าหมายแห่งอุดมการณ์แต่ละอย่างได้ ไม่ใช่ง่าย ๆ ต้องมีกระบวนการแห่งคุณธรรมเข้ามาช่วยเป็นแรงขับ ความอดทนรอบด้านจึงจำต้องเพาะบ่มให้ยังยวดยาวนานกับอุดมการณ์

๒. การกระทำใด ๆ ในโลกนี้ ที่จะไม่มีปัญหาหรืออุปสรรค ย่อมไม่มี จะทำดีหรือชั่ว ทำบุญหรือบาป ก็ต้องมีอุปสรรคทั้งนั้น ยุทธศาสตร์เพื่อบรรลุอุดมการณ์ก็เช่นเดียวกัน ย่อมประสบปัญหามากบ้างน้อยบ้าง ซึ่งถือเป็นเรื่องเป็นธรรมดา แต่ถ้ามองว่านั่นคือเครื่องพิสูจน์ว่าเราจะเป็นนักสร้างบารมีผู้เปี่ยมด้วยอุดมการณ์ของโลกที่สมบูรณ์ได้หรือไม่ ก็จะเป็นสิ่งเร้าภายในให้กับเราได้อย่างดี

๓. ความอดทน คือหัวใจหลักในการพิชิตกุมเอาอุดมการณ์มาไว้ในมือ คือคุณธรรมที่จะพิชิตเป้าหมายอันสูงสุด คือการทำตนและคนอื่นให้ได้บรรลุเป้าหมายอันสูงสุด

๒.๕.๕.๔. จาคะ คือความเสียสละ สละกิเลส สละความสุขสบายและผลประโยชน์ส่วนตนได้ ใจกว้าง พร้อมที่จะรับฟังความทุกข์ ความคิดเห็น และความต้องการของผู้อื่น พร้อมที่จะร่วมมือช่วยเหลือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ไม่มีใจคับแคบเห็นแก่ตัวหรือเอาแต่ใจตนเอง

ในทางพระพุทธศาสนาก็ได้ระบุถึงระดับขั้นของการทำความดีโดยอุปมาด้วยการเสียสละไว้เป็นแง่คิดว่า“พึงสละทรัพย์เพื่อรักษาอวัยวะไว้ พึงสละทั้งทรัพย์และอวัยวะเพื่อรักษาชีวิตให้คงอยู่ แต่พึงสละทั้งทรัพย์ อวัยวะ และชีวิต เพื่อรักษาธรรมเถิด” นี่คืออุดมการณ์ในการทำความดี

๒.๕.๖. ความกตัญญูตเวทิตา คุณธรรมข้อนี้จะช่วยหนุนให้ผู้มีอุดมการณ์บรรลุถึงเป้าหมายได้อย่างราบรื่น เพราะจะทำให้ผู้อื่นเกิดศรัทธาด้วย เนื่องจากการกระทำที่ปฏิบัติได้ยาก เหมือนท้าวสักกะได้รับเลือกให้เป็นหัวหน้าเทพเพราะมีคุณธรรมความกตัญญูสูงกว่าเทวดาคนอื่น ทำให้เป็นที่เคารพของเทวดาคนอื่นด้วยอำนาจบุญที่เกิดจากการเลี้ยงดูบิดามารดา ยิ่งไปกว่านั้น คุณธรรมที่จะทำให้ผู้มีความกตัญญูตเวทิตาได้รับมาคือความอดทน ซึ่งเป็นพื้นฐานของการทำงานให้สำเร็จทุก ๆ ชิ้น ผู้ปราศจากหลักธรรมข้อนี้เชื่อว่าไร้อุดมการณ์ของคนดีโดยสิ้นเชิง คือไม่สามารถจะเป็นคนดีในสังคมหรือในโลกได้

๒.๕.๗. ความเป็นผู้มีศิลปะ ซึ่งตามความหมายของรูปศัพท์นั้นหมายถึง การแสดงออกซึ่งอารมณ์สะเทือนใจให้เห็นประจักษ์ ถ้าเป็นศิลปินก็หมายถึงผู้มีศิลปะในการแสดงออก^{๙๔} ในที่นี้หมายถึง ศิลปะในการดำเนินชีวิต การทำงาน และการปฏิสัมพันธ์ทางสังคม เพราะชีวิตต้องมี

^{๙๔} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๒๕, หน้า ๘๘๓.

จุดเด่น การจะสร้างจุดเด่นให้ประจักษ์แก่สังคมที่เราอาศัยย่อมต้องอาศัยศิลปะเป็นสื่อแสดงออก ศิลปะนี้แหละคืออุดมการณ์ในการสร้างอัตลักษณ์แก่น

ผู้วิจัย ขอยกตัวอย่างของผู้ที่มีศิลปะมาประกอบเพื่อเป็นตัวอย่าง ซึ่งมีเนื้อความโดยย่อ ปรากฏใน “จุลลลศรฐฐิชาดก” ว่า เศรษฐีได้เห็นหนูดายตัวหนึ่งจึงกำนวนนักขัดถูๆ กล่าวว่า หากใครก็ตามที่มีดวงปัญญา สามารถนำหนูดายตัวนี้ไปจัดการ ก็สามารถที่จะตั้งตัวได้ เมื่อนายจูพันเตวาลิกได้ฟัง ก็ปฏิบัติตามที่เศรษฐีบอกโดยการนำหนูไปขายเป็นอาหารแมวได้เงินมานิดหน่อย แล้วซื้อน้ำอ้อยมาและเตรียมน้ำดกให้คนเก็บดอกไม้ป่า ๆ จึงได้ให้ดอกไม้คนละกำวันรุ่งขึ้นเขาก็ไปซื้อน้ำอ้อยมาให้ช่างดอกไม้ที่เก็บเป็นกอ พวกช่างดอกไม้ให้ดอกไม้คนละครึ่งกอเมื่อนำไปขายก็ได้เงิน ๘ กหาปณะ วันหนึ่งเกิดพายุไม้ในอุทยานก็ตกเกลื่อน นายจูพันเตวาลิกจ้างเด็กมาขนกองไม้ที่ประตูดุทยาน เมื่อช่างหลวงมาเห็นได้ขอซื้อ ทำให้วันนั้นนายจูพันเตวาลิกได้รับเงิน ๑๖ กหาปณะและภานะ ๕ อย่างมีคุ่มเป็นต้นด้วยการขายไม้ ต่อมาได้ตั้งคุ่มไม้แจกน้ำผู้ที่แบกหิ้วมา กระทำความสนิทสนมกับคนทั้งทางน้ำและทางบก เมื่อทราบว่ามีพ่อค้ามาเดินทางมาจึงได้ขอหญ้าจากคนแบกหญ้าคนละกำแล้วบอกว่า ถ้านายจูพันเตวาลิกยังไม่ได้ขายหญ้าอย่าเพิ่งขายหญ้าให้ใคร เมื่อพ่อค้าไม่มีหญ้าก็นำเงิน ๑,๐๐๐ กหาปณะมาให้ นายจูพันเตวาลิก เมื่อมีคนมาบอกว่ามีเรือใหญ่มาจอดเทียบท่า ได้ใช้เงิน ๘ กหาปณะเช่าเรือแล้วออกอุบายว่า ถ้าพ่อค้าภายนอกมาเพื่อจะซื้อสินค้าให้ชะลอไว้ก่อน ๓ ครั้ง ทำให้พ่อค้าทั้งหมดได้ให้เงินคนละ ๑,๐๐๐ กหาปณะเพื่อซื้อหุ้นในเรือ และจ่ายอีก ๑,๐๐๐ กหาปณะเพื่อให้ปล่อยหุ้นในเรือทำให้สินค้าทั้งหมดเป็นของพวกตน การเริ่มต้นจากการขายหนูทำให้นายจูพันเตวาลิกเป็นเจ้าของเงิน ๒๐๐,๐๐๐ กหาปณะในเวลา ๔ เดือนจากการที่ท่านเศรษฐีได้ให้ยี่สิบนั้นเอง ฉะนั้น การที่จะเป็นผู้มีความสามารถในการคำนวณเรื่องต่าง ๆ ได้ ต้องอาศัยการเรียนรู้และใส่ใจมากเป็นพิเศษจึงจะได้รับประโยชน์อย่างแท้จริง ดังเช่น ความเป็นผู้มีศิลปะของนาย จูพันเตวาลิก ฉะนี้

จะเห็นว่าบุคคลที่มีศิลปะย่อมได้ในสิ่งที่ตนปรารถนาเสมอ เพราะการฝึกฝนนั้นย่อมทำให้เกิดความเชี่ยวชาญชำนาญในเรื่องนั้น ๆ เช่นเดียวกัน การที่บุคคลสามารถแสดงสิ่งที่ต้องการสื่อได้ให้ทุกคนเห็นได้และเข้าใจสิ่งที่สื่อออกมานั้นคือ “ศิลปะ”

๒.๔.๘. ปธาน ๔ หลักธรรมอีกข้อหนึ่ง ซึ่งถ้าไม่เอ่ยถึงก็อาจจะทำให้อุดมการณ์ไม่บรรลุผลสำเร็จได้ เพราะเป็นหลักธรรมที่ปูทางสู่อุดมการณ์ในเชิงกำจัดสิ่งบั่นทอนอุดมการณ์ออกไป เป็นหลักพยุอุดมการณ์ไม่ให้ถูกกำจัด เป็นหลักเสริมความแข็งแกร่งให้อุดมการณ์มีกำลังพลังทะยานสู่ความสำเร็จโดยเร็ว และเป็นหลักสร้างฐานที่มั่นของอุดมการณ์ไม่ให้คลอนแคลนในห้วงขณะที่ดำเนินไป ทุกกิจที่ทำทุกกรรมที่ประกอบล้วนต้องยึดหลักธรรมที่วางนี้ อันได้แก่

๒.๕.๘.๑. ปหานปธาน การกำจัดความชั่วออกไปจากจิตใจ

๒.๕.๘.๒. สังวรปธาน การระมัดระวังไม่ให้ความชั่วไหลกลับมา

๒.๕.๘.๓. ภavanaปธาน พยายามสร้างความคิดหรือเพิ่มพูนความคิดขึ้นในจิตใจของเราให้สม่ำเสมอ

๒.๕.๘.๔. อนุรักษณาปธาน พยายามรักษาความคิดที่สร้างขึ้นแล้วสั่งสมมาแล้วให้คงอยู่

๒.๔.๕. อธิปไตย ๓ เป็นเหตุให้ผู้ปฏิบัติเกิดแรงกระตุ้นที่จะกระทำความดีอย่างต่อเนื่อง เพื่อบรรลุผลสำเร็จคืออุดมการณ์แต่ละอย่าง คือ

๒.๔.๕.๑. บุคคลบางจำพวกทำความดีเพราะปรารถนเป็นใหญ่ เรียกว่า อัตตาธิปไตย หมายถึง ผู้ทำความดีเพื่อเกียรติยศของตนเองหรือวงศ์ตระกูลของตน ถ้าไม่ทำก็กลัวคนอื่นจะติฉินนินทา จึงทำความดีเพื่อให้มีหน้ามีตาและมีเกียรติ

๒.๔.๕.๒. บุคคลบางจำพวกทำความดีตามกระแสโลกนิยม หรือทำความดีเพื่อประโยชน์ส่วนรวม เรียกว่า โลกาธิปไตย โดยถือเอาประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง

๒.๔.๕.๓. บุคคลบางจำพวกทำความดีเพื่อความดี โดยไม่คิดหวังผลตอบแทนใดๆ ทั้งสิ้น ลักษณะอย่างนี้เรียกว่า ชัมมาธิปไตย โดยถือเอาธรรมเป็นที่ตั้ง

๒.๔.๑๐. อัปมาทธรรม อันได้แก่ ความไม่ประมาท ไม่เพิกเฉย ละเลย หรือความเอาใจใส่ กระตือรือร้น ขวนขวาย ความเตรียมพร้อม ระวัง ทำสิ่งที่ควรทำ แก้ไขสิ่งที่ควรแก้ไข ปรับปรุง ประกอบกรรมที่ดีงาม โดยถือว่าอัปมาทธรรมนั้นเป็นคุณธรรมพื้นฐานหรือหลักใหญ่ที่จะให้บรรลุเป้าหมาย ทั้งที่เป็นทิฐฐัมมิกัตถะและสัมปรายิกัตถะ^{๑๕} อัปมาทธรรมนี้ถือได้ว่าเป็นหัวใจหลักของบรรดาหลักธรรมทั้งมวลก็ว่าได้ กล่าวในแง่ตรงข้ามก็ได้แก่สติ นั่นเอง ซึ่งตัวสตินี้ พระพุทธองค์ยกย่องถึงความสำคัญถึงขนาดทรงอุปมาไว้ชัดเจนเกี่ยวกับรอยเท้าของสัตว์ทุกชนิด รวมลงในรอยเท้าช้าง ฉันทิใด ธรรมทั้งหมดทั้งมวลก็รวมลงในสติ ฉันทัน เพราะฉะนั้นผู้ใดที่ชื่อว่า อุดมการณ์จึงจำต้องไม่ละทิ้งหลักธรรมข้อนี้โดยเด็ดขาด

นัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลวงพ่อเจ้าคุณพระเทพดิลกยังได้กล่าวสำคัญไว้อีกว่า “บัณฑิตทั้งหลายย่อมสรรเสริญการไม่ประมาทในบุญกิริยาทั้งหลาย และผู้ไม่ประมาทนั้นเองจะสามารถยึดถือไว้ได้ทั้งประโยชน์ตน ประโยชน์บุคคลอื่น ประโยชน์ในโลกนี้และประโยชน์ในโลกหน้าไว้ได้”^{๑๖}

๒.๔.๑๑. หลักมนุษยธรรม ๓ ขั้น อันได้แก่ ขั้นพื้นฐาน ขั้นกลาง และขั้นสูง จำแนกตามลำดับ ดังนี้

^{๑๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า ๕๕๖.

^{๑๖} พระเทพดิลก, “มานูษยารัตน์”, มงคลนิมิต, ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑๒ (มีนาคม ๒๕๕๓): ๓๐.

(๑) หลักมนุษยธรรมขั้นพื้นฐาน คือ เบญจศีล อันได้แก่ ศีล ๕ และเบญจธรรม อันได้แก่ ธรรม ๕ ประการ เป็นต้น ซึ่งเป็นข้อปฏิบัติฝ่ายศีลและฝ่ายธรรมที่สนับสนุนให้ได้ผลดียิ่งขึ้นในระดับโลกียะ อันเป็นพื้นฐานเพื่อเตรียมจิตใจให้พร้อมพอที่จะพัฒนาตนเองไปสู่การเสริมสร้างกำลังใจในการก่อกรรมดีในขั้นสูงขึ้นไป คือการบรรลุอุดมการณ์ในระดับต้น ๆ ของชีวิต

(๒) หลักมนุษยธรรมขั้นกลาง คือ กุศลกรรมบถ ๑๐ ซึ่งเป็นหลักปฏิบัติขั้นกลางที่นำไปสู่ความสุขความเจริญที่ละเอียดยิ่งกว่าขั้นพื้นฐาน กุศลกรรมบถ ๑๐ นี้ พระพุทธองค์ทรงแสดงแก่พุทธบริษัทหลายกลุ่มจึงมีชื่อเรียกหลายอย่าง เช่นว่า ธรรมจริยา (ความประพฤติธรรม) โสเจยย (ความสะอาดหรือเครื่องชำระตัว) อริยธรรม (อารยธรรม, ธรรมของผู้เจริญ) อริยมรรค (มรรคอันประเสริฐ) สัทธรรม (ธรรมดี ธรรมแท้) สัปปริสธรรม (ธรรมของสัตบุรุษ) เป็นต้น^{๒๑} พระพุทธองค์ตรัสสรรเสริญคุณของกรรมบถ ๑๐ ไว้ในจุลทสุตรวา

กุศลกรรมบถ ๑๐ ประการนี้ ที่บุคคลประกอบแล้ว เมื่อลุกขึ้นจากที่นอนแต่เช้าตรู่ แม้จะจับต้องแผ่นดินก็ตาม ไม่จับต้องแผ่นดินก็ตาม ก็เป็นผู้สะอาดอยู่ตนเอง แม้จะจับต้องโคลมัยสก็ตาม ไม่จับต้องโคลมัยส ก็ตาม ก็เป็นผู้สะอาดอยู่ตนเอง แม้จะจับต้องหญ้าเขียวสก็ตาม ไม่จับต้องหญ้าเขียวสก็ตาม ก็เป็นผู้สะอาดอยู่ตนเอง แม้จะบำเรอไฟก็ตาม ไม่บำเรอไฟก็ตาม ก็เป็นผู้สะอาดอยู่ตนเอง แม้จะประคองอัญชลี นอบน้อมดวงอาทิตย์ก็ตาม ไม่ประคองอัญชลี นอบน้อมดวงอาทิตย์ก็ตาม ก็เป็นผู้สะอาดอยู่ตนเอง แม้จะลงน้ำวันละ ๓ ครั้งก็ตาม ไม่ลงน้ำวันละ ๓ ครั้งก็ตาม ก็เป็นผู้สะอาดอยู่ตนเอง ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการนี้เป็นธรรมสะอาด และเป็นเหตุก่อให้เกิดความสะอาด^{๒๒}

พระสิริมังคลาจารย์เรียกกุศลกรรมบถ ๑๐ นี้ว่า “เป็นอาคารวินัย”^{๒๓} คือเป็นวินัยของคฤหัสถ์ที่ใช้เป็นหลักในการดำเนินชีวิตเพื่อก้าวไปสู่อริยมรรคขั้นสูงต่อไป จะเห็นได้จากกลุ่มพระสาวกที่เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาในสมัยที่พระพุทธเจ้ายังไม่ทรงบัญญัติพระวินัย พระสาวกเหล่านั้นได้ปฏิบัติตามหลักกุศลกรรมบถเหล่านี้ จึงทำให้จิตของท่านเหล่านั้นพัฒนาไปสู่การรู้แจ้งได้เร็ว เช่น กลุ่มของพระปัญจวัคคีย์ กลุ่มพระยสะ พระภททวัคคีย์ และกลุ่มพระชฎิล เป็นต้น เมื่อปฏิบัติตามกุศลกรรมบถสมบูรณ์แล้วย่อมเป็นฐานของอริยมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งจะกล่าวต่อไป

^{๒๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๒๑.

^{๒๒} อญ.ทสก. (บาลี) ๒๔/๑๗๖/๒๑๘-๒๑๙, อญ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๗๖/๓๒๔.

^{๒๓} มงฺกลกตฺถ. (บาลี) ๑/๑๙๙/๑๖๐.

ข้อแตกต่างระหว่างศีล ๕ กับกุศลกรรมบถ ๑๐ คือศีล ๕ เน้นการกระทำของมนุษย์ เพื่อไม่ให้ละเมิดผู้อื่นทั้งชีวิตและทรัพย์สิน มีเจตนาเป็นหลักและมีสติสัมปชัญญะคอยกำกับการกระทำส่วนกุศลกรรมบถจำแนกข้อปฏิบัติออกเป็น ๓ ด้าน คือ การกระทำทางกาย ทางวาจา และการกระทำทางใจ ซึ่งถือว่าละเอียดขึ้น โดยเฉพาะข้อสุดท้ายคือความเห็นชอบ ที่เรียกว่า สัมมาทิฐิ นั้นหมายถึงความเห็นที่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม ประกอบด้วยวัตถุ ๑๐^{๒๔} คือ (๑) ทานที่ให้แล้วมีผล (๒) ỷยที่บูชาแล้วมีผล (๓) การเช่นสรวงมีผล (๔) ผลวิบากของกรรมที่ทำดีทำชั่วมีอยู่ (๕) โลกนี้มี (๖) โลกหน้ามี (๗) มารดามีคุณ (๘) บิดามีคุณ (๙) สัตว์ที่เป็นโอปปาติกะ^{๒๕} มีอยู่ (๑๐) สมณพราหมณ์ผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ รู้แจ้งโลกนี้และโลกหน้าด้วยตนเอง แล้วสอนให้ผู้อื่นรู้แจ้งมีอยู่ในโลก หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งคือ กุศลกรรมบถ เน้นให้เห็นการทำงานร่วมกันระหว่างศีลกับปัญญานั้นเอง

(๓) หลักมนุษยธรรมขั้นสูง คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ ในขั้นนี้เป็นการพัฒนาจริยธรรมขั้นสูง ได้แก่ การปฏิบัติตามอริยมรรคมีองค์ ๘ หรือหนทางดำเนินไปสู่ความดับทุกข์ อันได้แก่ สัมมาทิฐิ ปัญญาเห็นชอบ สัมมาสังกัปปะ การดำริชอบ สัมมาวาจา เจรจาชอบ สัมมากัมมันตะ การประพฤติชอบ สัมมาอาชีวะ การประกอบอาชีพชอบ สัมมาวายามะ ความเพียรชอบ สัมมาสติ ระลึกชอบ และสัมมาสมาธิ การตั้งใจชอบ^{๒๖} อริยมรรคมีองค์ ๘ นี้ เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา คือ ข้อปฏิบัติที่อยู่ระหว่างกามสุขัลลิกานุโยคและอัสสัทธิกามานุโยค เป็นทางสายเอก เพื่อความบริสุทธิ์และบรรลุนิพพาน

จากที่กล่าวมาทั้งหมดนั้น เป็นการกล่าวถึงหลักมนุษยธรรม ๓ ระดับ ทั้งนี้เพื่อที่จะแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ในการดำเนินไปสู่เป้าหมายของชีวิตกับปัญหาความขัดแย้งกับเป้าหมายตามหลักมนุษยธรรมในแต่ละระดับต่อไป

ผู้วิจัยยกหลักคุณธรรมที่ปรากฏในอุดมการณ์ตามมิติต่าง ๆ มา ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งที่จะทำให้มนุษย์ทำหน้าที่ได้อย่างสมบูรณ์ หลักธรรมเหล่านี้พอเป็นเครื่องยืนยันได้ว่า หากนำเข้ามาเป็นร่วมขบวนการในการสานฝันสู่อุดมการณ์ด้วยแล้ว จะทำให้อุดมการณ์นั้นสำเร็จได้อย่างไม่ยากเย็น แม้หากจะประสบปัญหาบ้างก็เป็นธรรมชาติของกฎไตรลักษณ์ที่มักจะแทรกซึมอยู่ทั่วทุกหัวระแหงชีวิต เชื่อแน่ว่าจะช่วยสานต่ออุดมการณ์ให้บรรลุเป้าหมายได้โดยสวัสดิ์

^{๒๔} บ.ม. (บาลี) ๒๕/๗๔/๑๕๖, บ.ม. (ไทย) ๒๕/๗๔/๒๒๔.

^{๒๕} โอปปาติกะ หมายถึง สัตว์เกิดผุดขึ้น คือ สัตว์ที่เกิดและเติบโตเต็มที่ทันที และเมื่อจุติ (ตาย) ก็หายวับไปไม่ทิ้งซากศพไว้ เช่น เทวดาและสัตว์นรก เป็นต้น.

^{๒๖} วิ.ม. (บาลี) ๔/๑๓/๑๓, วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓/๒๑.

๒.๕ สิ่งที่เป็นปฏิปักษ์ต่ออุดมการณ์

พรรณนาที่จะเสนอต่อไปนี้เป็นสิ่งที่เป็นปฏิปักษ์ต่ออุดมการณ์ เพราะคอยแต่จะ หักราน ขัดขวาง เหนียวรั้งไม่ให้อุดมการณ์ซึ่งเป็นเป้าหมายที่พึงประสงค์ของมนุษยสถานต่อให้บรรลุ วัตถุประสงค์ตรงเจตจำนง ซึ่งสิ่งที่เป็นปฏิปักษ์ต่ออุดมการณ์นี้ พุทธปรัชญาเถรวาทแสดงพรรณนา ไว้มีหลายประการ แต่จะกล่าวเฉพาะพรรณนาที่ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นส่วนที่มักจะเป็นปฏิปักษ์ปรากฏ ชัดเจนต่ออุดมการณ์ ดังต่อไปนี้

๒.๕.๑ โลภะ โทสะ โมหะ พรรณนาที่คอยเบี่ยงเบนอุดมการณ์

ตามปกติ กิเลสทั้ง ๓ ประการนี้ ถือว่าเป็นรากเหง้าของอกุศลกรรมทั้งหมดที่เป็น ปัจจัยผลักดันให้มนุษย์เป็นผู้ประมาทมัวเมา และคอยควบคุมจิตของมนุษย์ไม่ให้เกิดปัญญา พุทธปรัชญาเถรวาท จึงสอนให้ละเลิกการมัวเมาและตกไปในอำนาจของกิเลสดังกล่าว ที่สำคัญ เมื่อกิเลสทั้ง ๓ ปรากฏ แม้จะอย่างไรอย่างหนึ่ง ก็มักจะงูจิตรวิญญานของคนเราให้หันเหสู่อำนาจ ฝ้ายต่ำ พร้อมทั้งจะเบี่ยงเบนอุดมการณ์อันเป็นเป้าหมายสูงสุดในชีวิตได้ตลอด

๒.๕.๒ ความประมาท พรรณนาที่พังทลายอุดมการณ์

พุทธปรัชญาเถรวาท ได้เสนอพรรณนาเกี่ยวกับความประมาทไว้ว่า เป็นทางแห่งความ เสื่อมเสียทุกอย่างที่มนุษย์จะพึงประสบได้ ทั้งในส่วนอัตตสมบัติและปรหิตสมบัติ นอกจากนี้ยังมี ความประมาทในส่วนที่เกี่ยวข้องกับเป้าหมายในการดำเนินชีวิตให้บรรลุวัตถุประสงค์ หากปล่อย ให้ความประมาทเข้ามาแทรกแซงหรือแอบแฝงในวงจรชีวิตแล้ว ย่อมทำให้มนุษย์ไม่อาจจะดำเนิน ไปสู่เป้าหมายได้ เพราะความประมาทเป็นตัวทำลายทุกสิ่งอย่างให้สูญสิ้นไปแม้กระทั่งชีวิต ดัง พระพุทธดำรัสว่า “ปมาโท มจฺจุโน ปท”^{๒๗} ความประมาทเป็นทางแห่งความตาย เมื่อเป็นดังนี้ อุดมการณ์ที่คาดหวังย่อมพลั้งทลายไปตามชีวิตเป็นที่ประจักษ์อยู่แน่นอน

๒.๕.๓ มิจฉาทิฏฐิ พรรณนาที่มีดบอดทางอุดมการณ์

พุทธปรัชญาเถรวาทมีพรรณนาต่อมิจฉาทิฏฐิบุคคลนี้ว่าเป็นมนุษย์ที่มองไม่เห็นคุณค่า หรือศักยภาพในอันที่จะรังสรรค์ชีวิตของตนเองและเพื่อนมนุษย์ แท้ที่สุดแล้วเขาย่อมเกิดมาใน ฐานะเป็นโมฆะบุรุษ คือมีชีวิตอยู่อย่างไรค่า ไร้อุดมการณ์ ปราศจากเป้าหมายที่มนุษย์ผู้มีศักยภาพ ควรจะเป็น ชีวิตเช่นนี้ย่อมเป็นชีวิตที่ปกคลุมไปด้วยความมืดบอดแห่งอุดมการณ์ต่อมนุษยชาติโดย สิ้นเชิง

^{๒๗} พ.ธ. (บาลี) ๒๕/๒๑/๑๕, พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๑/๓๑.

๒.๕.๔ นิวรรณ์ ๕ ทรศนะที่ปิดกั้นให้มองไม่เห็นหนทางสู่อุดมการณ์

นิวรรณ์ แปลว่า เครื่องปิดกั้นไม่ให้บรรลุความดี หรือสิ่งที่ขัดขวางจิตไม่ให้ก้าวหน้าในคุณธรรมหรือความดีอันเป็นแนวทางจะบรรลุจุดหมายที่ดีของชีวิต อีกทั้งปิดกั้นไม่ให้เกิดปัญญาในการรู้แจ้งว่าอะไรดี เป็นประโยชน์และมีประโยชน์ ดังพุทธพจน์ที่ว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่ละนิวรรณ์เครื่องกั้น ๕ ประการนี้ คือ

๑. กามฉันท์ ความพอใจในกามคุณทั้ง ๕
๒. พยาบาท การผูกใจเจ็บ คิดพยาบาทคนอื่น
๓. ถีนมิทธะ ความหดหู่เชื่องซึมเหงาหงอย
๔. อุทธัจจกุกกัจะ ความฟุ้งซ่านรำคาญต่าง ๆ
๕. วิภิจฉา ความลังเลสงสัย

ที่ครอบงำจิตทำให้อ่อนกำลังแล้ว จักรู้ประโยชน์ (อุดมการณ์) ตน ประโยชน์ผู้อื่น ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย หรือจักทำให้แจ้งซึ่งญาณทัศนะอันวิเศษสามารถจะทำให้ประเสริฐยิ่งกว่าธรรมดาของมนุษย์ด้วยปัญญาที่ไม่มีกำลังแล้ว ข้อนี้ไม่ใช่ฐานะที่จะมีได้^{๒๘}

จากพุทธพจน์ดังกล่าวจะเห็นได้ว่านิวรรณ์ทั้ง ๕ นั้น เป็นเหตุทำให้จิตขุ่นมัว เมื่อจิตขุ่นมัวแล้วย่อมมองไม่เห็นว่าจะอะไรคือเป้าหมายแห่งชีวิต ชีวิตควรดำเนินไปเช่นไรจึงจะบรรลุเป้าหมายสูงสุดได้ มนุษย์เมื่อหลงปล่อยจิตให้ติดข้องอยู่กับความขุ่นมัวย่อมไม่อาจจะบรรลุเป้าหมายของชีวิตที่ตนมุ่งหวังได้

สรุปได้ว่า สิ่งเหล่านี้มักจะปรากฏปิดกั้น เหนี่ยวรั้ง หักรานอุดมการณ์ของมนุษย์ให้ลุ่มหลงสูญสิ้นไป หากมนุษย์ยังหลงและไหลไปตามกระแสกิเลสหรืออกุศลดังกล่าวแม้เพียงชั่วพริบตาเดียว เป้าหมายแห่งอุดมการณ์ต่างๆ ในชีวิตก็จะไม่ประสบผลใดๆ เลย

๒.๖ สรุป

จากการประมวลสาระเกี่ยวกับอุดมการณ์ในทางพุทธปรัชญาที่ว่ามาเบื้องต้นนั้น รวมความว่าอุดมการณ์จะสร้างปรากฏการณ์ให้เป็นที่ประจักษ์ภายนอกได้ จะต้องประกอบด้วยสิ่งเร้าภายในที่สำคัญคือความคิดและความใฝ่ฝัน (Thought and aspiration) ที่ถูกกระตุ้นภายในเสียก่อน แล้วจึงวางหลักการให้แยกชัดด้วยยุทธวิธีที่มีหลักธรรมเป็นตัวขับเคลื่อนและคอยสนับสนุนเพื่อให้บรรลุอุดมการณ์ที่ปรารถนาต่อไป ทั้งนี้แม้อุดมการณ์จะมองผ่านด้วยสายตาไม่เห็น แต่ก็ยังเป็นแนวคิด ทฤษฎีที่สามารถถ่ายทอดออกมาให้ปรากฏผ่านคุณธรรมที่แสดงออกถึงความแข็งแกร่ง

^{๒๘} อภ.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๕๑/๕๕, อภ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๕๑/๘๕-๘๖.

หนักแน่น มั่นคง เด็ดเดี่ยว และรอบคอบได้ อีกทั้งเมื่อบรรลุอุดมการณ์ที่มุ่งมาดปรารถนาไว้แล้ว ย่อมจะยังประโยชน์สุขทั้งตนเองและผู้อื่นได้อย่างไพศาล เพราะเจตจำนงของอุดมการณ์มิได้ถูกสร้างขึ้นแบบลอย ๆ อุดมการณ์ต้องเป็นที่สุดของความคิด มีความคาดหวังที่ยิ่งใหญ่ซึ่งอาจจะสำเร็จหรือไม่สำเร็จอย่างที่หวังก็ตาม ในการดำเนินชีวิตหรือการประกอบกิจใด ๆ ก็แล้วแต่ ย่อมต้องมีเบื้องต้นนั่นก็คือการวางแผนหรือสร้างหลักการ ต่อมาก็ลงมือปฏิบัติตามขั้นตอนที่วางไว้ และสุดท้ายคือความสำเร็จที่มุ่งหวังในกิจนั้น ๆ หรือการบรรลุอุดมการณ์นั่นเอง ที่นี้ปัญหาใหญ่อยู่ตรงที่ว่าช่วงระหว่างวิธีการก่อนถึงตัวอุดมการณ์นั้น อาจจะมีปัจจัยหลายอย่างเข้ามาแทรกแซงเป็นเหตุให้อุดมการณ์เปลี่ยนทิศหรือล้มเหลวโดยสิ้นเชิง แต่ก็เป็นเรื่องปกติของโลกธรรมที่ต้องประสบไม่ด้านใดก็ด้านหนึ่ง ถือเป็นบททดสอบอันคุ้มค่ากับความสำเร็จที่ยิ่งใหญ่ก่อนที่จะบรรลุอุดมการณ์ของมนุษย์

เรื่องนี้ควรได้ศึกษาถึงประวัติของพระสิวลีเถระที่กว่าท่านจะพลิกผันชีวิตจนก้าวผ่านห้วงแห่งภพภูมิมาได้ และในที่สุดก็เข้าถึงฝั่งแห่งอุดมการณ์นั้น ท่านได้ให้มุมมองแง่คิดเช่นไรเกี่ยวกับหลักการ วิธีปฏิบัติอันจะเป็นเหตุไขว่คว้าอุดมการณ์ที่คาดหวังมาให้เราได้ศึกษาเอาเยี่ยงอย่างท่านบ้าง เพื่อให้เกิดกัตตุกัมมตาฉันทะแก่เราท่านทั้งหลายในบทที่ ๓ ต่อไป